

Jerzy Kielbik

"Między barokiem a oświeceniem.
Obyczaje czasów saskich", praca
zbiorowa pod red. Krystyny
Stasiewicz i Stanisława
Achremczyka, Olsztyn 2000 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 469-471

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

naczelnego wodza i sprawował wyższą funkcję niż feldmarszałek¹², inaczej niż w armii szwedzkiej¹³.

Moje uwagi, zwłaszcza dotyczące stopni oficerskich, są oczywiście dyskusyjne i nie umniejszają wartości pracy. Książka Augustowicza doskonale wypełnia lukę między najciekawszymi pozycjami staropolskich „Bitew Historycznych” od monografii bitwy warszawskiej Mirosława Nagielskiego po *Kliszów* Marka Wagnera.

Jerzy Maroń

***Między barokiem a oświeceniem. Obyczaje czasów saskich*, praca zbiorowa pod red. Krystyny Stasiewicz i Stanisława Achremczyka, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2000, il. 24, ss. 224.**

Między barokiem a oświeceniem to już trzeci zbiór referatów z identycznie zatytułowanej sesji naukowej, której inicjatorem był toruński uczyony prof. Jacek Staszewski. Podobnie jak dwa poprzednie tomy* książka nosi podtytuł precyzujący tematykę sesji. Tym razem brzmi on *Obyczaje czasów saskich*. Niezmiennie cykl jest redagowany przez tę samą parę naukowców — prof. prof.: Krystynę Stasiewicz i Stanisława Achremczyka.

Książkę rozpoczyna artykuł Jacka Staszewskiego *Sposób życia na przelomie epok*. Stanowi on rozważania historyka na temat chronologii, kultury, granic epok, przede wszystkim zaś historycznego pojęcia XVIII w. Dopiero akceptacja przedstawionych ram czasowych pozwoliłaby na podjęcie próby opisanie sposobu życia w okresach przełomowych (s. 12). Epoki historyczne nie mają jasnych granic, nie pokrywają się w sposób dokładny z kalendarzem i wyznaczanymi przez niego wiekami, efektem tego jest istnienie „długich” i „krótkich” stuleci. Staszewski, wyznaczając ramy epok, postuluje jako początek wieku XVII, wybuch powstania na Ukrainie, natomiast dla XVIII stulecia rok obrad państwa polskiego, (1717). Jak stwierdza, to pierwsze wydarzenie początkuje okres krzyżów państwa polskiego, natomiast drugie okres jego reformowania. Kres wieku XVIII to drugi rozbiór Polski, po którym następuje wiek XIX, charakteryzujący się próbami odzyskania państwowości, począwszy od powstania kościuszkowskiego. Takie spojrzenie na granice epok to odejście od tradycyjnie przyjętych ram, pokazujących w ciemnym świetle czasy saskie w Polsce. Pozwala na nowo interpretować przemiany społeczne i kulturalne, unikając funkcjonujących w historiografii stereotypów.

12 Najbardziej rozbudowaną strukturę miała armia cesarska. Naczelnym wódz nosił tytuł generalissimusa. Kolejne niższe stopnie generalskie to „Generalleutnant”, „Feldmarschall”, „Feldzeugmeister” lub „Obristfeldzeugmeister”, generał kawalerii, „Feldmarschalleutnant” i „Generalwachtmeister” — G. Mann, *Wallenstein. Ein Leben erzählt*, Frankfurt 1971, s. 94 i n. Armia saska miała bardziej uproszczoną hierarchię stopni. Najwyższym stopniem był „Generalleutnant”, niższym feldmarszałek oraz „General-Feldzeugmeister”, generałowie kawalerii i piechoty oraz generalwachtmeistrowie kawalerii i piechoty — O. Schuster, F. A. Francke, *Geschichte der Sächsischen Armee von deren Errichtung bis auf die neueste Zeit*, Leipzig 1885, s. 26 i n.

13 W armii szwedzkiej po generale majorze awansowano oficerów na stopień generała piechoty/kawalerii bądź od razu na stopień generała lejtnanta (jak Lars Kagg czy Arvid von Deber Wittenberg). Dowódca artylerii stanowił raczej dodatkową funkcję niż stopień; obejmowali ją generałowie lejtnantowie lub admirałowie (np. Carl Gustav Wrangel czy Wittenberg). Stopniem najwyższym był „Generalfältmarskalk”, co Niemcy tłumaczyli jako „Generalfeldmarschall”, by odróżnić go od własnego feldmarszałka i feldmarszałka lejtnanta — F. Schröer, *Das Havelland im Dreißigjährigen Krieg*, Köln—Graz 1966, s. 291, 292, 294, 295.

* *Między barokiem a oświeceniem*, t. 1: *Nowe spojrzenie na czasy saskie*, pod red. K. Stasiewicz, S. Achremczyka, Olsztyn 1996; *Między barokiem a oświeceniem*, t. 2: *Apogeum sarmatyzmu. Kultura polska drugiej połowy XVII wieku*, pod red. K. Stasiewicz i S. Achremczyka, Olsztyn 1997.

Omawiana publikacja składa się z dwudziestu pięciu artykułów, których treść można ująć w trzech kategoriach: życie publiczne, obyczaje, z szeroko zarysowanym wizerunkiem kobiet, oraz wyznania i obrządku. Oprócz wyżej wymienionych kategorii wyróżnić można również artykuły poświęcone analizie czy też krytyce dotychczasowego dorobku historiografii polskiej. Treść książki została wzbogacona dwudziestoma czterema ilustracjami.

Po otwierającym artykule Jacka Staszewskiego następuje tekst Teresy Kostkiewicz *Życie publiczne i życie prywatne w czasach saskich według Hugona Kołłątaja „Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III”* zakończona żartobliwym pytaniem, które nasunęło się autorce po lekturze spostrzeżeń Kołłątaja, czy jedynie kobietom czasy saskie zawdzięczały normalność. Następny artykuł, pióra Jarosława Dumanowskiego, „*Domus, gens, familia*”. *Więzi rodowe szlachty polskiej w czasach saskich* stanowi próbę scharakteryzowania poglądów na funkcjonowanie powiązań rodowych szlachty polskiej w XVII i XVIII w.

Kolejne prace to Jarosława Porazińskiego *Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697—1763). Zarys problematyki*; Janusza K. Golińskiego „*Orator sarmaticus. Mowy sejmowe doby saskiej wobec staropolskiej sztuki oratorskiej*”; Krzysztofa Obremskiego *Wzory osobowe jako miara ciągłości kultury politycznej (Sobiescy w „sapiehocentrycznym” kompendium oratorskim)*; Jadwigi Rudnickiej *Z życia prymasa Łubieńskiego* ilustrują nie tylko treści obyczajowe, ale również pokazują źródła, z których czerpała kultura polska. W sztuce oratorskiej były to szczególnie silne wzorce antyczne, a z tych najwyraźniejsze wzorce rzymskie.

Ciekawą problematykę poruszył Mariusz Markiewicz w referacie *Wokół stereotypów w badaniach historii obyczajów*. Prezentuje on stereotypy wynikające ze specyfiki historiografii polskiej i dla porównania ukazuje podobne zjawiska mające miejsce wśród historyków brytyjskich. Na przykładzie spojrzenia na dwa typy parlamentaryzmu angielski i polski uwidacznia, jak łatwo badacz może zamknąć się w przyjętych sądach. Dzieje się tak głównie dlatego, że patrzy z perspektywy lat, znając konsekwencje pojawiających się zjawisk.

Kolejne dwa artykuły to spojrzenie na listy — źródło wiedzy o obyczajach. Tę część otwiera praca Stanisława Achremczyka *Staropolskie życzenia*, w której autor analizuje powinszowania składane przy okazji świąt, końca roku, zamyka zaś Henryka Palkija *Listy jako element obyczaju i życia codziennego na przykładzie korespondencji do kanclerza wielkiego koronnego Jana Szembeka*.

Wiele do tematyki obyczajowości wnoszą kolejne artykuły: Karoliny Targosz *Maria Amalia, jej pomnik i niedokończony mauzoleum Mniszchów w Dukli* (spojrzenie na Marię Amalię Mniszchową na tle kulturowym), Grzegorza Chomickiego *Vino pellite curas! Garść uwag o obyczajowości dyplomatów za Augusta II*. Krystyna Stasiewicz w wystąpieniu *Obyczaje czasów saskich piórem malowane* zanalizowała zagadnienia literatury jako obyczaju i opisu obyczaju w literaturze. Artykuły Iwony Maciejewskiej *Jak to z obyczajowością Reginy Salomei z Rusieckich Plisztynowej bywało? („Proceder podróży i życia mego awantur”)* oraz Agaty Roćko *Obraz życia i obyczajów w pamiętniku Krzysztofa Zawiszy* to wizja świata, zwyczajów widziana oczami współczesnych. Artykuł Urszuli Augustyniak *Sytuacja kobiet na dworach ewangelickiej szlachty i magnaterii w XVII wieku* wprowadza w niezmiernie ciekawą problematykę życia i pozycji kobiet.

Interesujący dział publikacji stanowią artykuły dotyczące problematyki religijnej i wyznaniowej. Składają się nań artykuł Wojciecha Kriegseisena *Obyczaj a wyznanie w Rzeczypospolitej XVII—XVIII wieku*; Bogdana Roka *Życie religijne w sanktuariach maryjnych na ziemiach Rzeczypospolitej w czasach saskich*; Janusza Hochleitnera

Pielgrzymowanie jako przejaw tzw. religijności potrydenckiej w świadomości Warmiaków XVII i XVIII wieku; Pawła Pietrzaka Obrzędowość ludowo-religijna w kołędach i pastoralkach późno-barokowych; Zoi Jaroszewicz-Pierestawcew Z życia starowierców w Rzeczypospolitej. Geograficzne rozprzestrzenienie i liczebność starowierców; Beaty Cieszyńskiej Risus sardonicus. Kaznodzieje czasów saskich o obyczajach mięsopustnych oraz Stanisława Roszaka Tradycja i reforma w działalności misjonarzy na kresach w czasach saskich.

W książce znajdują się ponadto artykuły Marii Czepe *Tytułomania? Zagadkowe tytularne urzędy ziemskie* i Ewy Szklarskiej *Czym „Polski Słownik Biograficzny może służyć badaczom czasów saskich?*

Szeroko pojęta problematyka obyczajowości w omawianym dziele wprowadza czytelnika w wiele zagadnień mało znanych w historiografii lub wciąż nie do końca zbadanych. Książka stanowi zatem ciekawe źródło informacji na temat obyczajów w życiu publicznym, roli kobiet oraz sfery wyznaniowej. Niewątpliwie należy zgodzić się z redaktorami serii, że rzuca ona nowe światło na historię i zachęca do podejmowania badań interdyscyplinarnych.

Jerzy Kietbik

Adam S. Ornatek, *Die ermländischen Diözesansynoden 1922 und 1932, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 2001, Beiheft 15, ss. 262.*

Historischer Verein für Ermland już po raz trzeci udostępnia czytelnikom książkę napisaną przez polskiego autora. Uczynił to w ramach dodatku do „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”. Jako Beiheft 11 ukazała się rozprawa doktorska ks. Henryka Żochowskiego poświęcona duszpasterstwu w czasach biskupa Krzysztofa Andrzeja Jana Szembeka (1724—1740)¹. Przed dwoma laty, w związku z beatyfikacją Reginy Protmann, założycielki Zgromadzenia Świętej Katarzyny w Braniewie, opublikowano rozprawę doktorską s. Gerardy Śliwińskiej². Najnowsza publikacja Historischer Verein für Ermland to także praca doktorska, jej autorem jest ksiądz warmiński, absolwent prawa kanonicznego na Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), Adam S. Ornatek. Poświęcona jest dwom warmińskim synodom: z 1922 i 1932 r.

Nie jest to rozprawa stricte historyczna, chociaż opiera się na materiale źródłowym i dotyczy przeszłości. Należy o tym pamiętać zarówno podczas czytania, jak i recenzowania.

Układ treści jest bardzo klarowny. Autor najpierw przedstawił specyfikę i stan diecezji warmińskiej, korzystając z literatury i źródeł. Te ostatnie nie budzą wątpliwości. Natomiast zbyt rzadko odwołuje się do literatury, i to zarówno niemieckiej, jak i polskiej. Oczywiście na usprawiedliwienie można stwierdzić, że chodziło tylko o przedstawienie tła funkcjonowania biskupstwa warmińskiego w ramach państwa pruskiego, ale przecież na stan organizacyjny Kościoła katolickiego na początku XX w. duży wpływ miało to, co wydarzyło się w poprzednim stuleciu. Wydaje się więc, że podrzdział zatytułowany *Stosunki prawne między państwem a Kościołem w Królestwie Pruskim w XIX i XX w.* mógłby być nieco poszerzony i wzbogacony o głębsze analizy. Pewien niedosyt pozostawia też podrzdział *Zróżnicowanie*

1 H. Żochowski, *Die Seelsorge im Ermland unter Bischof Christoph Andreas Johann Szembek 1724—1740, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 1993, Beiheft 11.*

2 B. G. Śliwińska, *Geschichte der Kongregation der Schwestern der heiligen Jungfrau und Märtyrerin Katharina 1571—1772, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 1999, Beiheft 14.*